

TeVoet Wandelroutes 039: Haaglanden (ZH)

Achtergrondinformatie bij de 3 routes

Routes in de Haaglanden (voor de details: zie de website tevoet.nl)

- Route a: Vlietland
- Route b: Zoetermeer - Voorschoten
- Route c: Wassenaar - Leidschendam

Wil je wel eens weten hoe het landschap van west-Nederland is ontstaan en waarom het is zoals het is? Dan moet je gaan wandelen in de provincie Zuid-Holland, waar in de diverse regio's de belangrijkste karakteristieken van het ontstaan van dat landschap door duizenden jaren inwerking van natuur en mens goed zijn te herkennen.

Jaap Mels, die de wandelmogelijkheden hier goed kent, heeft voor TeVoet zijn wandelroutes - natuurlijk zoveel mogelijk onverhard - op papier gezet. Jos van der Heide heeft hier per regio een cultuurhistorische toelichting bij geschreven. Deze bestaat uit de algemene inleiding, en een deel gericht op de betreffende regio.

Algemene inleiding: het ontstaan van west-Nederland

Het kustlandschap van Nederland is goeddeels gevormd na de laatste Europese ijstijd, het Weichselien, 12.000-70.000 jaar geleden. Toen bereikte het landijs vanuit het noorden Nederland weliswaar niet, maar hier heerste wel een streng toendraklimaat met zeer lage temperaturen en harde poolwinden. Door de massale ijsvorming stond de Noordzee grotendeels droog: de zeespiegel lag zo'n 120-130 m lager dan nu, Engeland maakte deel uit van het Europese vasteland. De kustlijn lag zo'n 600 km verder naar het noorden, in het zuiden stond Het Kanaal tot voorbij Calais goeddeels droog.

Daar kwam verandering in toen de aarde weer begon op te warmen, zo'n 12.000 jaar geleden. Het landijs begon te smelten, rivieren gingen weer stromen, de zeespiegel begon te stijgen, zo'n 8.000 jaar geleden verdween de vaste verbinding tussen Engeland en het vasteland weer onder water. Dit proces ging door tot zo'n 6.000 jaar geleden toen de opwarming tot een einde kwam: de zeespiegel had toen ongeveer het huidige niveau bereikt. (Waarom die opwarming stopte is niet helemaal duidelijk; vermoedelijk heeft dat te maken met variaties in de afstand van de aarde tot de zon of variaties van de stand van de aardas t.o.v. de zon; ook zonnevlekken zouden een rol kunnen spelen.)

Dit langzame proces heeft de kust van Nederland fundamenteel bepaald. De bodem bestond tot ver van de kust uit oude rivierafzettingen, grotendeels pleistoceen zand. Na het herstel van de open waterverbinding onder Engeland langs werd onze kustvorming bepaald door twee getijdengolven en de zeegolven onder invloed van de wind. De eerste getijdengolf kwam door Het Kanaal en had een keerpunt linksom tussen de Doggersbank en IJmuiden om dan uit te doven. De tweede (grotere) getijdengolf kwam langs de kust van Engeland naar beneden en stroomde langs de Waddenkust en Denemarken terug om daar uit te doven. Onafhankelijk daarvan veroorzaakte de wind golven aan het oppervlak van de zee: vanwege de maatgevende windrichting stonden deze overwegend recht op de kust. Met de verschillende getijdenhoogten en stroomsnelheden langs de kust hebben deze factoren geleid tot drie karakteristieke kustvormen die voor ons belangrijk zijn: de Hollandse kust met een gemiddeld getijdeverschil minder dan 2 m is een gesloten duinenkust, de Zeeuwse en westelijke Waddenkust met een getijdeverschil van 2 tot 4 m hebben een open structuur met relatief grote eilanden, de oostelijke (Duits-Deense) Waddenkust met een getijdeverschil groter dan 4 m kenmerkt zich door een open structuur met kleinere tot geen eilanden.

Toen de zeespiegelstijging tot een einde kwam begon de kustvorming. Op de kustlijn liep de zee uit op de (ondiepe) kust. Met het zand dat de wind- en getijdengolven aanvoerden ontstonden daarin strandwallen, tussen de wallen strandvlakten. Met de voortdurende aanvoer van zand uit zee werden de wallen steeds hoger om uiteindelijk boven de zeespiegel uit te steken. Het droge zand op de wallen werd opgeblazen zodat er duinen ontstonden. Met de doorgaande aanvoer van zand uit zee ontstonden steeds nieuwe strandwallen en duinen waardoor de kust zo'n 5-10 km naar voren uitgroeide (waarvan later weer een deel is afgeslagen!). Achter de duinen lagen (ondiepe) lagunes waarin het zeewater door de getijdenwerking in- en uitstroomde. Deze lagunes waren oorspronkelijk een paar meter diep, maar na verloop van tijd vulde vegetatie ze met veen. Het werd daardoor één aaneengesloten moerasgebied, doorsneden door rivieren en kreekjes, en vol plassen en vennen.

Dit waddengebied strekte zich uit tot waar het oude land hoger was dan de nieuwe zeespiegel, hier dus globaal tot de Utrechtse Heuvelrug; aan de zuidkant vormden de grote rivieren een soort afsluiting.

*Onlangs verscheen in het lentenummer van Puur Natuur, het blad van Natuurmonumenten, ook een artikel hierover met illustratief kaartmateriaal. Dit is on-line te vinden op pag 6 e.v.:
https://issuu.com/natuurmonumenten/docs/pn_lente_2022_lr_single*

De Haaglanden

De Haaglanden was vanaf 1992 de naam van het stadsgewest Den Haag. In 2014 ging dat op in de Metropoolregio Rotterdam-Den Haag; de naam wordt nu vaak gebruikt voor diverse streekgebonden activiteiten.

De Haaglanden hebben al een zeer oude geschiedenis, al kwam hier pas laat (in de 13de eeuw) een nederzetting tot stand. Sporen van de eerste bewoning door mensen zijn zo'n 5.000 jaar oud, uit zo'n 3.000 jaar v.Chr. Bewoners konden hier toen terecht op de kustlijn, waar strandwallen met daarop de Oude Duinen een droge strook vormden tussen de zee en het moerasgebied in het binnenland. Ook de Romeinen bouwden hier (waar nu Voorburg ligt) hun meest noordelijke stad, Forum Hadriana.

Rond het jaar 400 n.Chr. trokken de Romeinen zich terug uit Nederland. Hun plek werd langs de kust langzamerhand ingenomen door de Friezen: uiteindelijk was de hele kuststrook van Oost-Friesland tot Zeeland Fries. In de 9de eeuw werd ook deze streek deel van het rijk van Karel de Grote, die Europa na het uiteenvallen van het Romeinse Rijk weer tot eenheid bracht. Al was dat maar tijdelijk: in de 10de eeuw werd dat rijk vanwege erfopvolging weer gesplitst in het Frankische Rijk aan de westkant en het Heilige Roomse Rijk in Midden-Europa. Het gebied dat nu grotendeels Nederland omvat werd deel van dat laatste en vormde de provincie West-Frisia.

“Heilige Roomse Rijk”: het hoogste gezag daarvan lag bij de Duitse keizer. Natiestaten bestonden nog niet, de keizer werd oorspronkelijk gekozen uit de edelen/landheren uit het rijk, waarbij de paus het laatste woord had. Dat was na enige tijd niet naar de zin van de fungerend keizer. Deze loste dat probleem op door te stellen dat hij een directe band had met God zodat hij boven de paus stond; die had alleen een ceremoniële functie. Vanwege de goede relatie met God was het rijk “heilig”.

“Rooms”: Dit rijk was in feite een voortzetting van het machtige Romeinse (“Römische”) rijk, zodat het terecht was dat de status daarvan in de naam van het rijk terugkwam. En rooms: de paus legitimeerde het keizerlijk gezag vanuit zijn goddelijke grondslag.

Veranderingen in het klimaat gingen in de 11de en 12de eeuw gepaard met zware stormen en veranderingen in de overheersende wind- en zeestroomrichtingen. De stormen braken regelmatig

door de (veelal primitieve) dijken waarbij veel slachtoffers vielen. Toen ook de burcht van de graaf van Holland in Vlaardingen wegspoelde trok deze in 1230 naar waar nu Den Haag ligt en bouwde het “Hof van Holland” met bijbehorende nederzetting op de plek waar nu het Binnenhof ligt: de geboorte van Den Haag.

Door deze nieuwe stroomrichtingen zijn op en vóór de Oude Duinen de Nieuwe Duinen ontstaan, waarmee de kustlijn ook een stuk vooruit groeide. Door de grotere aanvoer van zand uit zee en een wind meer loodrecht op de kust zijn deze hoger en steiler dan de Oude Duinen. Omdat het veengebied achter de duinen door verbeterde technieken inmiddels beter bewoonbaar werd en de bodem daar vruchtbaarder was raakten de duinen ontvolkt: de graaf zag gelegenheid om dat gebied tussen Den Haag en Katwijk tot zijn privé-jachtgebied te verklaren. Tot in de 19de eeuw bleef het een groot ongestoord natuurgebied, waarin het wild vrij spel had (behoudens enig grafelijk gevaar). En dat bleef zo ook nadat de graaf zijn privilege had verloren omdat het gebied beperkt toegankelijk werd gehouden ten behoeve van de Haagse drinkwaterwinning. *(Zie voor een verdere kennismaking met dit gebied de TeVoet Wandelroute 034: Kijfhoek-Bierlap.)*

Aan de binnenzijde van de duinen ligt het veengebied. Of wat er hier van het veen was overgebleven: vanaf de 13de eeuw is het successievelijk afgegraven, de plassen zijn drooggelegd en in gebruik als weidegebied (al zijn sinds kort weer enkele droogmakerijen in gebruik voor waterberging in tijden van hevige neerslag; daarbuiten zijn het recreatieplassen die in dit stedelijke gebied zeer welkom zijn. Datzelfde geldt voor het Vlietlandgebied, een recreatieplas ontstaan door zandwinning ten behoeve van de ophoging van stedelijk gebied).

Vanaf de 16de eeuw ontdekten de Haagse notabelen de schoonheid van het duinlandschap en bouwden daar zo’n 26 buitenplaatsen in en tegenaan. Zo groeide Wassenaar uit tot lustoord met de fraaiste optrekjes, zie b.v. Kasteel Oud-Wassenaar, Huize De Pauw, Clingendael en Duinrell – ook het koninklijke Huis ten Bosch past daarbij (al ligt dat binnen de grenzen van Den Haag). En heel nieuw: museum Voorlinden.

Den Haag was vanaf zijn ontstaan het bestuurlijk centrum van Holland. Nog steeds “Holland”: het graafschap besloeg het hele gebied. Dat bleef zo tot kort na de afscheiding van België van “Het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden” (dat bestond tussen 1815 en 1839, de enige periode in de geschiedenis waarin Nederland en België gezamenlijk een onafhankelijke staat vormden). Het graafschap was inmiddels wel een provincie geworden, maar wel de machtigste binnen het koninkrijk. Om dat ietwat recht te trekken werd in 1840 de provincie in tweeën gedeeld, waarbij Den Haag hoofdstad werd van Zuid-Holland en Haarlem van het noorden (en Amsterdam als grootste stad de ceremoniële titel “Hoofdstad van Nederland” kreeg); Den Haag bleef het bestuurlijk centrum van het hele land.

Met dank aan A.G. Jongmans e.a. “Landschappen van Nederland” en Wikipedia.